

ZAYIFLARIN
İMPARATORLUKLARI:
AVRUPA YAYILMACILIĞININ
GERÇEK HİKÂYESİ VE
YENİ DÜNYA DÜZENİNİN KURULUŞU
J. C. SHARMAN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0084

Tarih: 026

ZAYIFLARIN İMPARATORLUKLARI:

AVRUPA YAYILMACILIĞININ

GERÇEK HİKÂYESİ VE YENİ DÜNYA

DÜZENİNİN KURULUŞU

J. C. SHARMAN

Özgün Adı:

Empires of the Weak:

*The Real Story of European Expansion and
the Creation of the New World Order*

Türkçesi

Fahrettin Biçici

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği

Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

Kitap Editörü

Yavuz Türk

Son Okuma

D. A. Akbulut

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2021

© Princeton University Press, 2019

ISBN 978-605-7947-81-9

*Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Telif
Hakları Ajansı aracılığıyla VakıfBank
Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34403 Kağıthane, İstanbul

Telefon: 0 212 295 86 01

Sertifika No: 45354

1. Baskı: Ocak 2021

ZAYIFLARIN
İMPARATORLUKLARI:
AVRUPA
YAYILMACILIĞININ
GERÇEK HİKÂYESİ VE
YENİ DÜNYA DÜZENİNİN
KURULUŞU

J. C. SHARMAN

TÜRKÇESİ
FAHRETTİN BİÇİCİ

J. C. SHARMAN

Siyasi tarihçi Jason Sharman Cambridge Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Sir Patrick Sheehy kürsüsünde profesördür. Western Australia Üniversitesi'nde tarih ve siyaset bilimi öğretimi gördükten sonra, siyaset bilimi alanındaki doktorasını 1999'da ABD'nin Illinois Üniversitesi'nde (Urbana-Champaign) yapmıştır. Sharman, Bulgaristan Amerikan Üniversitesi, Sydney Üniversitesi, Griffith Üniversitesi bünyesinde kadrolu, St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Columbia Üniversitesi ve Londra İktisat Okulu (LSE) bünyesindeyse misafir akademisyen olarak çalışmıştır. Son derece üretken bir yazar olan Sharman'ın kitaplarından bazıları şunlardır: *Repression and Resistance in Communist Europe* (Londra: Routledge Curzon, 2003), *Havens in a Storm: The Struggle for Global Tax Regulation* (Ithaca: Cornell University Press, 2006), *The Money Laundry: Regulating Criminal Finance in the Global Economy* (Ithaca: Cornell University Press, 2011), Andrew Phillips ile birlikte: *International Order in Diversity: War, Trade and Rule in the Indian Ocean* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), *The Despot's Guide to Wealth Management: On the International Campaign against Grand Corruption* (Ithaca: Cornell University Press, 2017), *Outsourcing Empire: How Company-States shaped the Modern World* (Princeton: Princeton University Press, 2020).

FAHRETTİN BİÇİCİ

Boğaziçi Üniversitesi Felsefe ve Sosyoloji bölümlerinde okudu. 2012 yılından beri muhtelif mecralarda çeviri, redaksiyon ve editörlük yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş: Askeri Devrim ve İlk Uluslararası Sistem	15
Önermenin Biçimi	19
Askeri Devrim Nedir?.....	23
Askeri Devrim ve Batının Yükselişi.....	25
Avrupamerkezcilik.....	31
Tarih ve Sosyal Bilimler.....	35
Örgütlenmeleri Şekillendiren Nedir?	
Öğrenme ve Seçilimi Sorgulamak.....	38
Öğrenme.....	39
Seçilim.....	42
Kültürel Bir Alternatif.....	45
Büyü ve Askeri Etkinliği: Kurşun Geçirmezlik	52
Önümüzdeki Yol	60

I. BÖLÜM

İberyalı <i>Konkistadorlar</i> ve Ricacılar	65
Model: Avrupa'daki Askeri Devrim Orduları	69
Konkistadorlar	72
Amerika Kıtasında Fethin Sınırları	78
Afrika ve Portekizliler	84
Atlantik Afrika'sı	87
Doğu Afrika'da Portekizliler	89
Afrikalılar, Portekizliler ve Askeri Devrim	91
Ortadoğu'dan Çin'e	96
Portekizlilerin Denizlerdeki Durumu	97
Portekizlilerin Karalardaki Durumu	104
Sonuç	108

II. BÖLÜM

Egemen Şirketler ve Doğu İmparatorlukları	113
Egemen Şirketler Neye Benziyordu?	118
Hollanda Doğu Hindistan Şirketi	120
Güneydoğu Asya'daki HDHŞ	123
Doğu Asya'da HDHŞ	130
HDHŞ'nin Düşüşü	133
İngiliz Doğu Hindistan Şirketi	137
1750'ye Kadar İDHŞ	138
1700'lerde Güney Asya'nın Önemi	142
Fatih Şirket: 1750'de Başlayan Bir Askeri Devrim	145
İDHŞ'nin Zaferini Açıklamak: Teknoloji ve Taktik	148
İDHŞ'nin zaferini açıklamak: Askeri Maliyecilik	151
Askeri Devrim Tezini 1750'den İtibaren Güney Asya'da Sınamak ...	155
Sonuçlar	158

III. BÖLÜM

Tarihsel Bağlamı İçinde Asya'nın Avrupa'yı İstilasını	163
Osmanlı İmparatorluğuna Genel Bir Bakış	165
Askeri Devrim Tezini Osmanlılarla Sınamak	167
Osmanlı İmparatorluğunda Askeri Sistem	173
Osmanlıların Avrupa Savaşları	176
Osmanlıların On Sekizinci Yüzyılın Ortasından İtibaren Gerilemesi	180
Kuzey Afrika	185
Osmanlı-Batı Askeri Dengesine Dair Sonuçlar	192
Erken Modern Devrime Dair Sonuçlar	195
Mekânsal Önyargı: Avrupamerkezcilik	198
Zamansal Önyargı: Anakronizm ve Teleoloji	206

SONUÇ

En Sonunda Kazanan Nasıl Avrupalılar Oldu? (Sonraki Mağlubiyetlerinden Önce)	211
Hikâyenin Sonunda Kazanan Olmak: Yeni Emperyalizmin Saikleri ve Araçları	216
Yeni Emperyalizmin Saikleri	217
Yeni Emperyalizmin Araçları	222
Hikâyenin Sonunda Kaybetmek: 1945 Sonrası Dekolonizasyon ve Ayaklanma	228
Paradigma Yayılımı Modeli ve Bir Alternatif	232
Kaynakça	241
Dizin	271

ÖNSÖZ

Bu kitabı yazarken en keyif aldığım şeylerden biri, siyasetin dünü, bugünü ve geleceğini kavrayış biçimimizin temelinde yatan tarihsel soruların etrafında gezinebilme fırsatı bulmak oldu. Uluslararası siyasette yaşanan büyük değişimlerin, uluslararası ilişkiler disiplininin ve bu alana dair ders kitaplarının genellikle muhtevasını oluşturan Avrupa'daki büyük koalisyon savaşlarıyla alakası pek azdır. Bu savaşlar, (her zaman kozmopolit küresel büyük güçler kadar olmasa da en azından Avrupa standartlarına göre) büyük devletler arasındaki güç dengelerini yavaşça değiştirerek parçalanmış Avrupa'nın statükosunu sürdürmekten başka bir şey yapmamıştır aslında. Mesele eğer uluslararası siyasetteki dönüşümler ise, geçtiğimiz beş yüz senede, hatta belki de Roma İmparatorluğunun çöküşünden beri, Avrupa'da kayda değer herhangi bir şey yaşanmamış olduğunu söylesek yanlış olmaz. Uluslararası siyaseti kökünden değiştiren dönüşümler için gözümüzü başka yöne çevirmeliyiz. Bu dönüşümler arasında öne çıkanlardan ilki, küresel uluslararası sistemin yaratılması ve buna eşlik eden çok medeniyetli düzendir. Daha kısa süren ancak hayati bir öneme sahip olan ikincisi, Avrupa'nın yüzyıl kadar süren emperyal dünya hâkimiyetidir. Sonuncusu ise, çok daha kısa süren dekolonizasyon ve büyük Asya güçlerinin geri dönüşüdür. Benim bilhassa alâ-kadar olduğum mesele, bunların birincisi, yani ilk küresel uluslararası sistemin oluşumudur. On beşinci yüzyılın sonlarından on sekizinci yüzyılın sonlarına dek devam eden bu süreç, öncesinde ayrıık olan bölgesel sistemlerin birbirine bağlanmasının önünü açan Avrupa yayılcılığı sürecinin merkezine oturmaktadır.

“Avrupa yayılcılığı”nı Avrupa fethi ve imparatorluğu ile eşanlamli olarak okumamak önem arz eder. Afrika ve Asya’daki yayılma süreci bunu, Avrupa tahakkümünden çok Avrupa’nın tabiiyetine borçludur, diyebiliriz. Avrupalıların bilhassa, zamanının büyük Avrupalı güçlerinin hepsinden daha kudretli olan doğu imparatorlukları karşılaştıklarında, itaatlerini bildirmekten başka pek de bir seçenekleri yoktu. Yanlarına kalacağını düşündükleri durumlarda, yayılmayı açıklamak için askeri güçten ziyade, Avrupalıların amaçlarının büyük ölçüde denizcilikle –ticaret yolları, liman karakolları– ilgili olurken, denizlere büyük ölçüde kayıtsız kalan büyük yerel güçlerin toprak ve bölge kontrolüne yönelik, ilgili hedefleri ile ilgisinin örtüşmesi daha mühimdir. Birbirini tamamlayan bu tercihler, pürüzlü iş gören bir birlikte varoluşa müsaade etmiştir. Bunun yanı sıra Avrupalıların, Doğu ve Atlantik dünyasında giriştiği maceralar, önemli ölçüde yerel müttefiklerin, hâmilelerin ve uyrukların geliştirilmesine bel bağlar haldeydi. Son olarak, Güney ve Kuzey Amerika Avrupalı maceracıların yerel imparatorlukları ortadan kaldırmasına muhtelif salgınlar zemin hazırlamış olsa da, bu namli zaferleri dengeleyen daha az bilinen yenilgiler de mevcuttur. Erken modern dönemden günümüze değin, bütün medeniyetlerde verimliliğe askeri ve siyasi kurumlardaki değişimler, etkililik ve verimliliğe dair işlevsel kaygılardan büyük ölçüde azade bir biçimde, kültürel saiklerle yol kat etmiştir.

Böylesi devasa bir genişlikte zaman ve mekâna yayılan bunun gibi iddialarda bulunan ve bunları savunan elinizdeki kitabın, doğal olarak ya çok uzun ya da çok kısa olması beklenirdi. Benim kısıdan yana tercihte bulunmamın sebebi, genellikle tarihe pek de ilgi göstermeyecek, akademi içinden ve dışından daha geniş bir okuyucu kitlesinin ve hatta belki de normalde sosyal bilim okuru olmayan az sayıda kişinin ilgisini çekebilmeye yönelik umuttur. Her ne kadar kısa bir kitabın yazar ve okuyucu için faydaları olsa da, ciddi maliyetleri de beraberinde getirdiğini kabul etmek yerinde olacaktır.

Yaptığım tercihin ceremesini, muhtemelen mesele hakkındaki fikirlerimi şekillendirmiş olan bütün muhteşem çalışmaları derinlemesine ele almak ve tartışmak için yeterince yerim olmasıyla çekeceğim. Esasen, birkaç yüce gönüllü meslektaşımın ve üç anonim hakemden aldığım geri bildirimlerde tekrarlanan anafikir, metinde yer verilebilecek ve yer verilmesi gereken pek çok başka yazar, teori ve tartışma olduğu yönündeydi. Doğrusu eleştirmenlere hak veriyorum: Yer verilebilecek, yer verilmesi (ya da bahsinin geçmesi) gereken pek çok yazar, teori ve tartışma mevcuttur. Ancak genel anlamda bunlara yer verilmedi. Böylesi bir tercihin özgün yazarlara veya bu yorumları yapanlara yönelik bir saygısızlık ya da fikir ayrılığına işaret etmediğini vurgulamak benim açımdan oldukça mühim. Kitabı üzerine inşa ettiğim çalışmaları ihmal ederek kendi kitabımın orijinalliğine aşırı bir vurgu yapma gayesinde de değilim. Daha ziyade, araştırma, yazma ve pek çok diğer şeyin bir tür kâr-zarar dengelemesine dayandığına olduğuna ve önceki çalışmaların geniş sahalarını ihmal etmenin daha kısa ve daha erişilebilir bir kitap yazmış olmakla temize çıkabileceğine yönelik bir hesaplamanın yansımadır bu durum.

Her ne kadar bu kitabın, okuyucuyu mevcut literatürün derinlerine daldırma gibi bir derdi olmasa da, hâlâ ne kadar Avrupamerkezci olduğumuz ve bunun bize nelere mâl olduğu hususunda daha çok düşünmemiz için bizi kibarca dürtmeye (kabadayılık taslamaya değil) yönelik bir çabası olduğunu söylemek mümkündür. Bütün insafli ve akıselim insanların hâlihazırda, Avrupamerkezciliğin kavramsal olarak kötü bir şey olduğu konusunda uzlaşmış olduğuna şüphe yoktur. Ancak sorunun geçerliliğini sürdürdüğünü görmek için, uluslararası ilişkiler ve tarih kitaplarının çoğunun içerik ve dizin sayfalarına bakmak, dünyanın geri kalanına nazaran Avrupalı mekânların, aktörlerin ve olayların sahip olduğu fevkalâde baskınlığı görmek yeterlidir. Bu kitap da benzer yanlılıkların bir kısmına sahip olsa bile, umudum bunların daha az yoğunlukta olmasıdır.

Daha tafsilatlı bir literatür taramasını kitaba dahil etmem konusunda aldığım bilgece tavsiyelerin çoğunu alenen göz ardı ettiğimi söylemek zorundayım; ancak tartışmamdaki pek çok temel unsur, taslak metin ya da sözlü sunumlar üstüne yorumlarını benden esirgemeyen kişilere borçlum olduğu da bir gerçektir. Projeye, Griffith Üniversitesi gibi ufuk açıcı ve destekleyici bir akademik ortamda başlayıp, ondan hiç de geri kalmayan bir kurum olan Cambridge Üniversitesinde son noktayı koymuş olmakla bilhassa şanslıydım. İstifade edebileceğim iki meslektaş grubum oldu bu sebeple.

Brisbane’de geçirdiğim ilk zamanlarda, Sarah Percy ve özellikle Ian Hall, projenin ilk taslaklarında neyin yanlış olduğu ve daha da iyisi, bunları nasıl düzeltebileceğim konusunda hayati yönlendirmelerde bulundular. Çalışmanın ilk halini Griffith, Avustralya Ulusal Üniversitesinde ve hemen sonra, şu an mensubu olduğum Cambridge’teki Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ile Avrupa Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Birliğinde sundum. Bu toplantıların bazılarında ki resmi katılımcılar, böyle bir zorunlulukları olmadığı halde benim taslak biçimindeki çalışmamı anlamak ve geliştirmek için ellerinden geleni yaptı. Bu konuda özellikle Daniel Nexon, Sean Fleming ve Alex Wiesinger’e ne kadar teşekkür etsem azdır. Taslak halindeki müsveddeleri gözden geçiren üç anonim hakem de benzer bir özveride bulundu; fikirlerime böylesi titiz ve yapıcı bir biçimde muamele edilmesi bir ayrıcalıktı. Andrew Phillips, yıllar içinde bana bu türden bir araştırmanın nasıl yapılacağını, kimileri doğrudan kitapla ilgili, kimileriye kitaba kıyısından değen muhtelif tartışmalarla öğreten kişi olmuştur. Cambridge’teki bölümüm ve Maja Spanu ile Or Rosenboim’in organize ettiği Tarih ve Uluslararası İlişkiler grubu, araştırmanın tamamlanabilmesi için bana aradığım mükemmel ortamı sağladı. Cambridge’te ve Londra’da, Ayşe Zarakol, Duncan Bell ve George Lawson, uluslararası ilişkiler alanına dair büyük ta-

rihsel sorular üstüne daha fazla düşünmeme yardımcı oldu. Ayrıca David Runciman'a Princeton Üniversitesi Yayınları ile ilk irtibatı kurduğu için minnettarım. Editör Sarah Caro, taslağa kabul aşamasından bitişine değin yaptığı kılavuzlukla paha biçilmez bir rol üstlendi.

Bu araştırma, her ne kadar benim vergi cennetleri, kara para aklama ve rüşvete dair diğer ilgi alanlarımdan epeyce farklı olsa da, şayet bunlar arasında ortak bir yön varsa, o da bütün araştırmaların zamana ihtiyaç duyduğu ve zamanı elde etmek için de paraya gereksinim olduğudur. Bu minvalde, Avustralya Araştırma Konseyi, FT120100485 ve DP170101395 sayılı hibeler vasıtasıyla ihtiyacım olan parayı cömertçe sağladı. Bu kitaptaki önermelerin benzerleri ilk defa, *European Journal of International Relations* dergisinde yayımlanan "Myths of Military Revolution: European Expansion and Eurocentrism [Askeri Devrim Mitleri: Avrupa Yayılmacılığı ve Avrupamerkezcilik]" isimli makalede yer almıştı. Bu kitap belirli açılardan, kırk yıl önce giriştiğim "History of World" [Dünya Tarihi] isimli akamete uğramış bundan daha da iddialı projeye bir dönüş niteliğinde. O zamandan bugüne ilkokul, ortaokul ve üniversite eğitimini tamamlamış olmamın, beni bu sefer bir şekilde daha başarılı bir sonuca götüreceğini ümit ediyorum.

Bütün bunların ötesinde, en büyük teşekkürlerim aileme ve Bilyana'ya.